

Demény Péter

Áldott partok

SÉTÁLGATÁSOK REJTŐ JENŐVEL, -NEK, -BEN. VAGY MI.

Az ifjúságom – ez Rejtő. El is múlt.

Ha hű szeretnék lenni az emlékéhez, a stílusához, a lényéhez, akkor valahogy így kellene kezdenem. De talán még inkább hű vagyok, ha ez egyszer lemondok a poénról, és az igazságot választom. Mert elmúlt ugyan, de nem Rejtővel együtt, hanem annak ellenére, hogy gyakran és szívesen járok vissza hozzá.

Hogy abból a ponyvairodalomból vegyek párhuzamot, amelyhez sokan tartozónak vélik, az *Egymás szemében* is életem egyik nagy könyve, holott Szilvási sem helyezném Tolsztoj mellé. Az olvasónak azonban gyakorlatilag mindent szabad, s hát még a gyermeknek! Akkoriban még, hál' istennek, romlatlanok vagyunk.

Rejtő két csatornán áramlott felém: könyvek és képregények alakjában. Már nem tudom, hogyan került a kezembe *A tizennégy karátos autó*, de ott volt, és Korcsmáros Pál rajzain éppúgy lehetett nevetni, mint az agyament párbeszédiken.

Aztán egyszer csak Hámori Tibor könyvét is megkaptam, a *Piszkos Fred és a többiek*et, és néhány év múlva igencsak büszke voltam magamra, amikor Gyurkovics Tibor *Lyukasóra*-feladványát könnyedén megoldottam: Rejtő verse volt, a *Különbéke*.

Ezt a kötetet valósággal felfaltam. Számomra, az operetteken felnövő számára, aki szétkarcolt bakelitlemezeken hallgatta Németh Marikát, Baksay Árpádot, Zentai Annát, Rátonyi Róbertet meg a többieket, semmi sem lehetett volna gyönyörűbb, mint hogy ez az ember operetteket is írt. Hogy Reichnek hívták, és Rejtőre magyarosított, a fivérei meg másra, hárman háromféleképpen?! Hogy bokszolt is, és kézirattal fizetett a kávéházban?! Lehet-e a kétségbeesésnek szebb felkiáltása, mint hogy „csak az nem fél, akinek nincs fantáziája”?!

Valahogy hű volt a hőseihez, akik úgy voltak hősök, hogy nem is tartottak igényt rá. Mint Karácsony Benő szereplőinek, nekik sem volt ideológiájuk, ők azonban el sem mondták, hogy nincsen. És éppen egy ilyen embernek kell belepusztulnia már a félelemben is?!

Minden kamaszságom forrt, mint a must. Közben persze tetszett is az a kalandos élet, amely a szereplőinek jutott, és neki is, ha nem is annyi. Ez viszont még annál is jobban tetszett: ha mindent megélt volna, amit leírt, ha csak azt írta volna le, amit megélt, tán nem is élveztem volna annyira, ahogy a *Pillangó* sem ragadott meg igazán. Az író éljen inkább belül, gondoltam; van ott elátkozott part elég.

„Oly távol vagy tőlem, és mégis közel” – az *István, a király* áriája itt jó segítség. Én még katona se lettem később, a légiós gyötrelmek és parancsszavak nem is lehettek volna távolabb tőlem. Közel volt azonban a kalandvágy, a hiúság karcólása (Fülig Jimmy bőrkamásnija!), a többet ésszel, mint erővel sugallat (Piszkos Fred kontra Nagy Bivaly), a szerelem mint roppant kihívás (A szőke ciklon, hogy mást ne mondjak), a keményöklűség vágya (gyakorlatilag az egész életmű), és a költő, aki megveri kritikussait (természetesen *Az előretolt helyőrség*).

A legnagyobb mágnes azért mégiscsak az lehetett, hogy ez a sok jampec minden helyzetben röhögött. És az író is röhögött! Privát Elek, Svéd Ökör, Három

Piros Dugóhúzó, az untig ismert beszélások, a tóba tunkolt atya *A tizennégy karátos autóban*, Wagner úr az ő sztrovacsekjeivel, Vanek úr a borzadályos balfékségeivel – minden, minden egy örült nagy röhögés volt. Mintha mást nem is akart volna, mintha mást nem is tudott volna ez a Rejtő, mint röhögni féktelenül, kifordítani minden nyelvi és „életi” helyzetet.

„Sába királynője az asztalnál ült, és borotválkozott” – nyeríteni kell, hát nem?! Vagy a négy nemzetiségen a *Három testőr Afrikában* elején, melyek közül az utolsó az orosz hússaláta. Mindig olyan váratlanul, olyan kiforgatósan. Mindig úgy, ahogy talán egyedül érdemes nézni ezt a nyomorult világot.

Állítólag fel tudott mondani egy hosszú szólistát elejétől a végéig, a végétől az elejéig, a negyedik szótól és a tizenegyedikről. Állítólag értett a filozófiához. Állítólag csak úgy diktálta a regényeit. Állítólag ő is jó volt jobbegyesben, mint a hősei.

Mindent el tudok képzelni, de hát ezeket meg tudta tenni más is, meg tudja ma is. Amikor zeneiskolát végzett évfolyamtársamnak lelkendeztem, mert azt olvastam, hogy a fiatal Donizetti lekottázta az éppen hallott operát, nevetve azt mondta, „ezt a zenetanárnóm is meg tudta tenni”. A zsenialitás nem a mutatványokban *rejtőzik*. [Bocs, nem hagyhattam ki.] Szóval mindent el tudok képzelni, mai légiós regényt à la Rejtő mégsem. Talán mégiscsak kell egy békebeliség vagy kávéházi élet. Hogy az ember a füstös-báros örületben, József Attila és Nagy Lajos mellett gondoljon Kalóz Pepire vagy Kvaszticsra. Kell a vihar előtti duruzsolás és dohányfüst ahhoz, hogy az ember csuklóból legyen zseniális, méghozzá a humorban. Hiszen Bajor Andor is úgy alkotott, hogy körülötte egy szörnyű diktatúra is volt, meg egy körbezárt bohémság.

Azt mondom tehát, hogy a zseni a miliő függvénye? Inkább csak azt, amolyan goethei módon, hogy a zseni jókor születik jó helyen. Igaz, ugyanaz a „jó hely” gyilkolja meg később.

Egy beszélgetésben Réz Pál azt mondta, a mai irodalomból hiányzik a részvét, *neki* legalábbis ez hiányzik a legjobban abból az aranykorból, melyet Gelléri Andor Endre vagy Tersánszky jelentett. Gondolom, Veres András is a részvétre utal *A ponyva klasszikusa* című tanulmányában: „A színpadon – a harmincas években igen kedvelt Nóti Károly-féle dramaturgiát követve – Rejtő nem elégedett meg a helyzetkomikummal. Igyekezett olyan, könnyen átlátható és megkedvelhető karaktereket felvonultatni, akiknek csetlését-botlását csak rokonszenvvel kísérhette a nagyérdemű. S hasonlóképpen megnyerőek a regények törvényen kívüli, alvilági figurái, akik végtére is csak a dolgukat teszik, amikor ’bizományi útonállást’ és más, a társadalom érthetetlen nehezítését kiváltó foglalkozást űznek.” Azért lehet ez így, mert Rejtő nem ítélkezik: aki a társadalmon kívül kerül, az csak e „kívüliség” törvényei szerint tud élni; és ez a kívülkerülés jóval észrevétlenebb és jóval kevésbé racionális, mint hinni szeretnénk. Nem mellesleg [és ezt már a kényelmet kedvelő olvasóként mondom] könnyű együttézni a sivatagban menetelőkkel a fotelünkben ülve.

A szenvedélynek az a természete, hogy a tüzére folyton rak a világ. Én másik kedvencem, Szilágyi Domokos életművében sétálgatva akadtam rá az alábbi levélre, melynek címzettje a *Kalevala* fordító Nagy Kálmán: „Kedves Vejne Mőjnen // Ami a finn népi Époszt illeti, én nagyon jól tudom, hogy csak egy zseniális, de túrhető, tehát jó fordítása van, és még assinch készen, dehát én eztet nem mondhatom szemedben meg, dehát én eztet nem mondhatom szemedben meg, mert először majd a végén,

másodszer, én nem tudok mást dicsérni csak szidni, így ha Vikáriuszt szidom, vedd úgy, hogy Téged dicsérlek, mert én már ilyen negativista bölcsoében ringatództam, műtellyel. [Műtely – métely – méhtej.] De eccóval a fordítás láttam részlete szép tragikusan nemes mértéktant – és Ecerűségében, melyet költői eszközök is tarkítanak, ami igazán beautiful, mint a kiemeltem közölés. Pl. Szerelmemnek lángjával / teli kertem mályvával – , amit dr. Palló Imre énekelt a tegnapelőtt a broadkatulyában, és anyám azt mondta, hogy neki jogi oktontsága van, a Bürűnek tillik. Így hát csak tovább, és még azért sem dicsérhetek, mert a szak maÿ irigység nem enged, mint Szives Sándor írótarunk mondaná eztet. De, azér jó mindenesetre. Sőt.” [Helikon, 2016. december 20.] A levél folytatódik, de már ebből is látszik, mennyire rokon Fülíg Jimmyvel vagy a Török Szultánnal. Holott Szisz még csak jó időben sem született, hiszen a második világháború előtt, aztán meg belenöve és belehalva egy pokoli diktatúrába.

Nem akarok olcsó elméleteket gyártani. De az biztos, hogy van egy nagy figuránk, akivel könnyebb az élet, és úgy könnyebb, hogy felfelé visz. Hát mi kellene még, kedves lordom? Az élet úgyis olyan, mint egy el nem küldött SMS: rövid és céltalan.

Nagygéci Kovács József

A valóságos Rejtő

„– Levin vagyok – vetette oda egy vértanú drámai önmegvetésével, mint aki bizonyos abban, hogy mi is elszőnyedünk e név hallatára. De egyikünk sem tudta, hogy kicsoda volt polgári életében ez a Levin. Megkérdezni nem mertük, ha már olyan göggel közölte. Talán fájna neki a tájékozatlanságunk e nagy nevet illetően. – Csakugyan? – érdeklődött ravaszán Tuskó Hopkins, mert mégis szerette volna tudni fegyvertársunk hírességének az okát. – Ön Levin lenne, a híres izé...? na... A toprongyos veterán hősi önmegtartóztatással, kulisszaszogató öngúnnyal igent bólintott. – Az vagyok! A nagy Levin. És most már mindent tudnak! Semmit sem tudtunk.” [A három testőr Afrikában]

Rejtő, köszöni szépen, jól van. Sok kanonikus szépirodalmi életművel szemben – akár mennyit vesztett is népszerűségéből – nem kopott ki a köztudatból. Az irodalmiból azért, mert még mindig nincs ott, az olvasóiból is csak annyira, amennyire maga az olvasás kopik. Rejtő Jenő legendás életét számosan kutatják, hogy aztán – kellő érzékenységgel – publikálják új felismeréseiket, cáfolva ezzel azokat az állításokat, melyeket sok esetben maga Rejtő, hogy finoman fogalmazzak, konfabulált. Ám a valóság is épp elég regényes, ha P. Howardról van szó. A regények pedig semmit sem változtak. Szerencsére.

Biztosan kimutatható lenne mennyiségi változás a Rejtő-kötetek népszerűségében, nemcsak az eladott példányszámokat, a megjelent feldolgozásokat, hanem akár a hétköznapi nyelvhasználatot tekintve is. Feltételezem, hogy néhány évtizeddel ezelőtt még többen tudták megnevezni *A három testőr Afrikában* emblematis regénynyitányának híres negyedik szereplőjét: „Négy különböző nemzetiség képviselője volt az asztalnál: egy amerikai gyalogos, egy francia őrvezető, egy angol géppuskás